

Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Monthly Journal, Vol. 21, No. 2, Spring 2021, 339-364

Study of the Book: ‘*Derasat Fi Nazarit Al-Tarjomah Fi Daow Al-Khobrat Bel-Loqhat Al-Arabiah*’

(Studies in the Theory of Translation Based on Arabic Language Experiences; Translated from Bosnian Language into Arabic by Jamal Al-Din Sayyed Mohammad)

Sayyed Esmaeil Ghasemi Musavi*

Abstract

There is a lack of books in Arabic language translation studies in the field of translation theories; therefore, there is an absolute need to write new books and critics available books. “*Derasat fi Nazariyat Al-Tarjomah Fi Daow Al-Khobrat BE Aal-Loqhat Al-Arabiah*” written by Mehmed Kico and translated into Arabic by Jamal Al-Din Syed Mohammad is one of that sources. This book is important not only because of its subject. The author is an Arabic-Bosnian translator, and it has been written without focusing on Western European languages, including English, and French in translation theories. The present article analyzes this book in an analytical method and attempts to examine its form, content, and its ability to be taught in Arabic translation studies principle. The most important results of this paper are the importance of the subject and the viewpoint of the writer, expressing issues in translation theories, a notation to issues of translation from/into Arabic, diminish of Eurocentric perspective in concepts, use of numerous and various sources. The weaknesses also include overlapping of some content, lack of education and learning outcomes, not referring to some of the important topics in translation studies such as evaluating translation quality, and discourse analysis.

* Assistant Professor of Arabic Language and Literature, faculty Member of Arabic Language and Literature Department, Lorestan University, Khorramabad, ghasemi.es@lu.aac.ir

Date received: 26/09/2020, Date of acceptance: 16/03/2021

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

۳۴۰ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال بیست‌ویکم، شماره دوم، اردیبهشت ۱۴۰۰

Keywords: Theory of Translation, Arabic Language Experiences, Mohammad Kico, Jamal Al-Din Sayyed Mohammad, Translation Theory, Arabic- Bosnian Translation

پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
ماهنامه علمی (مقاله علمی - پژوهشی)، سال بیست‌ویکم، شماره دوم، اردیبهشت ۱۴۰۰، ۳۴۱ - ۳۶۴

بررسی و تحلیل کتاب

دراسات في نظرية الترجمة في ضوء الخبرات باللغة العربية

(ترجمه از زبان بوسنیایی جمال‌الدین سید محمد)

سیداسماعیل قاسمی موسوی*

چکیده

در مطالعات ترجمه زبان عربی، کتاب‌های با موضوع نظریات ترجمه کم‌شمار است و به تألیف کتاب‌های جدید و بررسی منابع موجود در این زمینه، نیاز مبرمی هست که کتاب «دراسات في نظرية الترجمة في ضوء الخبرات باللغة العربية» نوشته محمد کیتسو، ترجمه به عربی از جمال‌الدین سید محمد، از همین جمله است. علاوه بر موضوع، اهمیت دیگر کتاب آن است که نگارنده آن مترجم عربی-بوسنیایی و نگاه غرب محور، به‌ویژه در فصل چهارم کتاب بسیار کمرنگ‌تر از کتاب‌های دیگر در نظریات ترجمه است. نوشته حاضر به روش توصیفی-تحلیلی، به بررسی اثر کیتسو پرداخته و کوشیده تا این کتاب را از نظر شکل، محتوای و مطابقت با سرفصل‌های رشته زبان و ادبیات عربی، ارزیابی کند که از جمله مهم‌ترین نتایج این مقاله است: اهمیت موضوع و رویکرد کتاب و نکات مثبتی همچون طرح بیشتر مباحث مهم نظریه ترجمه در مقایسه با دیگر منابع نظریات ترجمه، توجه به مسائل ترجمه از/به زبان عربی، کمرنگ بودن دیدگاه اروپا محور، استفاده از منابع فراوان از نقاط قوت کتاب؛ و تکرار بی‌کم‌وکاست برخی مطالب، نداشتن ویژگی‌های آموزشی مانند تمرین و منابع پیشنهادی، عدم اشاره به مباحث مهمی چون ارزیابی کیفیت ترجمه، تحلیل گفتمان، ترجمه ماشینی و رابطه آموزش زبان و ترجمه از انتقادات وارد بر کتاب است.

* استادیار زبان و ادبیات عربی، عضو هیئت علمی گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران.

ghasemi.es@lu.aac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۰۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۲۶

Copyright © 2018, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose

کلیدواژه‌ها: بررسی کتاب دراسات فی نظریة الترجمة، محمد کیتسو، ترجمه جمال‌الدین سیدمحمد، ترجمه عربی - بوسنیایی.

۱. مقدمه

ترجمه فعالیتی دیرین است که حتی برخی پیدایش آن را به دوران ابتدایی زندگی انسان بر روی زمین، نسبت داده‌اند. این فعالیت همواره ذهن بسیاری از دانشمندان را به خود مشغول کرده است؛ در قدیم فلاسفه، ادیبان و دانشمندان علوم زبانی در غرب و شرق، در موردش سخن گفته‌اند و در دوره معاصر به خاطر تسهیل در ارتباطات بین فرهنگ‌ها و زبان‌های مختلف، چنان موردتوجه قرار گرفت که رفته‌رفته، جای خود را به‌عنوان یک‌رشته علمی، در محافل علمی باز کرد و با نگاهی به کمیت ترجمه‌ها و همچنین مقاله‌های علمی و پایان‌نامه‌های مرتبط با ترجمه در ایران و پژوهش‌های انجام‌شده در زبان‌های مختلف مانند عربی، انگلیسی، فرانسوی و...؛ اهمیت مباحث پیرامون ترجمه روشن می‌گردد.

بر همین اساس، مباحث نظری و عملی ترجمه و تحقیقات و پژوهش‌های مختلف در این باره؛ از جمله شاخه‌هایی است که توجه دانشجویان و پژوهشگران بسیاری را به خود جلب کرده است و ترجمه در زبان عربی نیز از این قاعده مستثنا نیست. در مجموعه دانشگاهی زبان عربی، مقطع‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد مترجمی زبان عربی و دکترای مطالعات ترجمه عربی، از جمله گرایش‌های جدیدتر این رشته است و نه تنها توجه مدرسان، محققان و دانشجویان خود این گرایش، بلکه بسیاری از پژوهشگران دیگر گرایش‌های این رشته نیز بیش‌ازپیش به مطالعات ترجمه، جلب شده است.

بر این اساس و با توجه به وجود مقاطع تحصیلات تکمیلی مترجمی و مطالعات ترجمه زبان عربی، نیاز شدیدی برای منابعی درباره نظریات مختلف ترجمه و کتاب‌هایی درباره تاریخچه و سیر کلی نظریات ترجمه، احساس می‌شود. برای برآورده کردن این نیازها علاوه بر تلاش در تألیف کتاب در بخش نظری ترجمه، معرفی کتاب‌های موجود در این موضوع، به‌ویژه کتاب‌هایی با رویکرد و دیدگاه‌های نو، از مهم‌ترین راه‌کارها به‌نظر می‌رسد.

البته کتاب‌هایی که موضوعشان نظریات ترجمه است؛ غالباً یا ترجمه کتاب‌هایی از زبان انگلیسی و یا فرانسه و یا گردآوری آراء نظریه‌پردازان غربی است و گذشته از این

بررسی و تحلیل کتاب دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء ... (سیداسماعیل قاسمی موسوی) ۳۴۳

غالب پژوهشگرانی که در این زمینه دست به قلم برده‌اند، خود مترجم از یک زبان به انگلیسی یا فرانسوی هستند و بر این اساس، تقریباً تمامی مباحث، مثال‌ها و مطالب کتاب با محوریت این دو زبان و به ویژه زبان انگلیسی است و در این کتاب‌های که به زبان عربی در مورد نظریات ترجمه، ترجمه و یا تألیف شده است، اشاره‌ای به نظرها و نظریه‌های ترجمه در جهان اسلام و زبان عربی وجود داشته باشد، بسیار گذرا و مختصر است. علاوه بر این رشته مطالعات ترجمه در جهان غرب تأسیس شده، بنابراین کتاب‌های نظریات ترجمه، در کنار طرح رایج‌ترین نظریات ترجمه در جهان غرب، بیش از اندازه بر محوریت زبان‌های اروپای غربی تألیف شده و کمتر به نظریات ترجمه در شرق و مسائل مرتبط با ترجمه از/به زبان‌هایی خارج از محدوده اروپای غربی، پرداخته است. بر همین اساس، کتاب‌هایی که در آن‌ها اروپا محوریت کم‌رنگ‌تر باشد، ارزشمند و شایان بررسی است.

کتاب «دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربية» (پژوهش‌هایی در نظریة ترجمه با تکیه بر تجارب مؤلف در زبان عربی)؛ نوشته محمد کیتسو، به زبان بوسنیایی و ترجمه آن به زبان عربی از جمال‌الدین سید محمد، از جمله کتاب‌های نظریة ترجمه است که در آن محوریت زبان انگلیسی تا حدودی کمتر از دیگر کتب نظریات ترجمه است. گذشته از این، کتاب مذکور مثال‌های فراوانی از ترجمه در خود دارد که یک‌سوی ترجمه زبان انگلیسی نیست و به مسائل و سختی‌های ترجمه بین دو زبان به جز انگلیسی پرداخته و در واقع نگارنده به مشکلات، مسائل، استراتژی‌ها و دیگر مسائل ترجمه؛ از نگاه مترجم و محقق ترجمه‌ای می‌پردازد که به مسائل مختص زبان‌های اروپای غربی محدود نیست، بلکه به مسائلی همچون ترجمه به زبان بوسنیایی، صرب و کروات؛ ترجمه قرآن کریم به این زبان‌ها و... می‌پردازد؛ به دیگر سخن، مؤلف مسائل را از زاویه دید مترجمی عربی-بوسنیایی مورد بررسی قرار دارد که با توجه به این نکات و دیگر مواردی که در متن مقاله بررسی خواهد شد، مطالعه و بررسی این کتاب خالی از لطف نیست و می‌تواند برای علاقه‌مندان مطالعات ترجمه و مترجمان فارسی-عربی سودمند باشد.

بر همین اساس، در پژوهش حاضر، با روش توصیفی-تحلیلی با بررسی شکلی و محتوایی این کتاب کوشش می‌شود تا میزان موفقیت کتاب در نیل به اهداف خود، میزان مطابقت آن با سرفصل‌های درسی رشته مترجمی عربی، نکات قوت و ضعف کتاب و مطابقت آن با ویژگی‌های کتب درسی بررسی شود.

۲. پیشینه

موضوع نظریات ترجمه از جمله موضوعاتی است که در رشته مطالعات ترجمه، توجه بسیاری را به خود جلب کرده؛ و مؤلفان و پژوهشگران بسیاری در این باره کتاب نگاشته و ترجمه کرده‌اند. موضوع پژوهش حاضر را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد: نظریات ترجمه و نقد و بررسی کتاب «دراسات في نظرية الترجمة في ضوء الخبرات باللغة العربية» در قسمت نخست کتاب‌های فراوانی را می‌توان یافت که از زبان‌های انگلیسی، فرانسوی و آلمانی به فارسی و عربی نگاشته شده و یا در زبان‌های فارسی و عربی گردآوری و تألیف شده است. از مهم‌ترین کتاب‌های لاتین ترجمه‌شده به فارسی، می‌توان به کتاب‌هایی از این قبیل اشاره کرد: ماندی (۱۳۸۹) «درآمدی بر مطالعات ترجمه: نظریه و کاربردها»، ترجمه ستوده نما و حقیقین که ماندی در این کتاب سعی کرده علاوه بر بیان تاریخچه نظرها و نظریات مطرح‌شده در باب ترجمه در غرب، به شکل‌گیری دانش و رشته مطالعات ترجمه بپردازد؛ گتزلر (۱۳۹۳) «نظریه‌های ترجمه در عصر حاضر» ترجمه علی صلح‌جو که علاوه بر نظریات ترجمه در طول تاریخ به کارگاه ترجمه آمریکایی و تأثیر آن بر روند شکل‌گیری رشته مطالعات ترجمه، پرداخته است و همچنین بیکر و سالدینا (۱۳۹۶) «دائرة المعارف مطالعات ترجمه» ترجمه کاشانیان که به صورت دانش‌نامه‌ای و کوتاه عمده مباحث رشته مطالعات ترجمه را مطرح کرده است شایان ذکر است که این کتاب‌ها به زبان عربی نیز برگردانده شده است. از جمله کتاب‌هایی که به زبان فارسی در این زمینه نگاشته شده می‌توان به این کتاب‌ها اشاره کرد: حقانی (۱۳۸۶)، «نظرها و نظریه‌های ترجمه»؛ که برخی از مباحث زبان‌شناختی، معناشناختی، نشانه‌شناختی و هرمنوتیکی مرتبط با ترجمه را در این کتاب گردآورده است؛ صلح‌جو (۱۳۹۴) «از گوشه و کنار ترجمه» به برخی از مهم‌ترین مباحث نظری ترجمه پرداخته است. همچنین از جمله کتاب‌های نظریات ترجمه که به زبان عربی برگردانده شده، علاوه بر کتاب‌های مذکور می‌توان این کتاب‌ها اشاره کرد: به موان (۲۰۰۲) «علم اللغة و الترجمة» ترجمه أحمد زکریا ابراهیم؛ اورتادو آلبر (۲۰۰۷) «الترجمة و نظریاتها» ترجمه علی ابراهیم المنوفی، باسنت (۲۰۱۲) «دراسات الترجمة» ترجمه و تقدیم فؤاد عبدالمطلب؛ و از جمله کتاب‌های تألیف شده به زبان عربی می‌توان به کتاب‌هایی از این دست اشاره کرد: عنانی (۲۰۰۳) «نظریة الترجمة الحديثة مدخل إلى مبحث دراسات الترجمة» در این کتاب مهم‌ترین نظریات ترجمه در جهان غرب معرفی شده و مؤلف سعی کرده که این نظریات را در عمل برای تحلیل و ارزیابی

بررسی و تحلیل کتاب دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء ... (سیداسماعیل قاسمی موسوی) ۳۴۵

ترجمه به کار گیرد و نور عوض (۱۴۱۰ هـ ق) «علم النص و نظریة الترجمة» که مؤلف در این کتاب پس از طرح برخی از نظریات ترجمه در غرب، دیدگاه خود را مطرح می‌کند که بر اساس زبان‌شناسی متن بنا نهاده است.

با وجود این منابع ارزشمند، در مورد قسمت دوم موضوع پژوهش پیش رو، یعنی نقد کتاب «دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربية»، پژوهشی به زبان فارسی و عربی نیافتیم و به همین جهت و با توجه به نگاه متفاوتی که این کتاب در خود دارد، نقد کتاب مذکور، می‌تواند سودمند باشد.

۳. درباره نویسنده

به نظر می‌رسد با توجه به شناخت کامل مترجم از نگارنده کتاب، بهترین منبع برای معرفی محمد کیتسو، مقدمه کتاب در این مورد باشد. در مورد زندگی شخصی او باید گفت وی استاد دانشکده مطالعات اسلامی سارایوو^۱ و مترجم عربی نامداری است که به‌ویژه با ترجمه رمان‌های نجیب محفوظ به زبان بوسنیایی شناخته شده است. وی در سال ۱۹۴۹ در بوسنی و هرزگوین متولد شد، دیپلم را در مدرسه اسلامی معروف به غازی خسرو بک در سارایوو سپس کارشناسی و کارشناسی ارشد رشته مطالعات شرق‌شناسی را از دانشکده زبان‌های دانشگاه بلگراد دریافت کرد و در سال ۲۰۰۲ توانست از پایان‌نامه دکترای خود با عنوان «قواعد عمومی زبان و ویژگی‌های خاص فقه اللغة عربی» در دانشکده مطالعات اسلامی سارایوو دفاع کند (کیتسو، ۲۰۱۴: ۱۹؛ مقدمه مترجم کتاب).

وی در مشاغل مختلفی از جمله: تدریس در دانشکده ادبیات در بریچینای کوزوو، مترجم یک شرکت یوگوسلاوی در کشورهای عربی، تدریس در دانشکده تربیت اسلامی بزنیستا، سردبیر مجله‌های العالم و البعث فعالیت داشته و همچنین تعداد زیادی ترجمه، تحقیق و پژوهش علمی نیز انجام داده است که معروف‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

ترجمه متون غیرادبی از زبان عربی شامل: ترجمه احياء فی بحر المیت از مؤنس الرزاز، منهج دراسة التاريخ الإسلامی اثر محمد محزون، عنتره بن شداد اثر عمر ابو نصر، البوسنة و الهرسک - جریمة العصر اثر احمد بهجت، الإمام ابوبکر الرازی و منهجه فی التفسیر اثر صفوت خلیلویچ، حقیقة الخلق و نظریة التطور اثر فتح الله کولون و...؛ ترجمه متون ادبی مانند رمان‌های نجیب محفوظ از جمله ثرثرة فوق النيل، لیالی ألف ليلة، خان الخلیلی، اللص و الکلاب و...؛ (کیتسو، ۲۰۱۴: ۱۹؛ مقدمه مترجم کتاب)؛ با توجه تعداد و تنوع این ترجمه‌ها

در ترجمه‌های بیرون از حوزه متون ادبی و نیز با توجه به تجربه‌های کاری وی، می‌توان او را مترجمی حرفه‌ای و پرکار دانست که در کتاب «دراسات فی نظریة الترجمة»، به جنبه علمی ترجمه نیز توجه ویژه داشته است.

گذشته از ترجمه، کیتسو در زمینه پژوهش و آثار علمی نیز فعالیت دارد که از نوشته‌های او علاوه بر کتاب حاضر می‌توان به کتاب زبان بوسنیایی و گویشوران آن (اللغة البوسنیة و الناطقون بها) و علم فقه اللغة عربی (علم فقه اللغة العربية) اشاره کرد؛ لازم به ذکر است مترجم در مقدمه کتاب «دراسات فی نظریة الترجمة» به تفصیل در مورد محتوای این سه کتاب سخن گفته است (بنگرید: همان: ۲۹-۲۱)؛ علاوه بر این، کیتسو مقالات علمی چندی را به زبان عربی و بوسنیایی به چاپ رسانده است.

۴. درباره مترجم

جمال‌الدین سید محمد، متولد ۱۹۴۲ در قاهره، فارغ‌التحصیل دوره کارشناسی دانشکده زبان دانشگاه عین شمس، کارشناسی ارشد و دکترای دانشگاه بلگراد در رشته زبان صرب-کروات (الصربوکرواتية) است که در میان کارهای او تعداد فراوانی ترجمه و تألیف در مورد یوگوسلاوی سابق و بوسنی و هرزگوین وجود دارد؛ تألیف آثاری همچون الأدب الیوغسلافی المعاصر، مقدونیه بین الماضی والحاضر، مصر وعدم الإنحياز، البوسنة و الهرسک، البشائقة-التاریخ و الثقافة و... تألیف مقالات پژوهشی متعدد در مورد ادبیات کشورهای یوگوسلاوی سابق و ادبیات تطبیقی و... وی همچنین ترجمه‌های فراوانی انجام داده از جمله اللعبة الخطرة اثر برانیسلاو نوجیچ، مختارات من الشعر المقدونی، صید الیدیک البری قصص سلوفینیة، مجموعه داستانی کان یا ماکان و قصص أخرى، دراسات فی ضوء نظریة الترجمة و... (بنگرید به کیتسو، ۲۰۱۴: ۳۴۳-۳۴۲؛ معرفی مترجم).

۵. دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربية

مبحث نظریه ترجمه، در رشته مطالعات ترجمه، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و انتظار می‌رود با داشتن یک نظریه ترجمه خوب و یا اطلاع کافی از نظریات ترجمه، بسیاری از موانع در ترجمه و تحقیقات مرتبط با آن، از پیش راه برداشته شود:

بررسی و تحلیل کتاب دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء ... (سیداسماعیل قاسمی موسوی) ۳۴۷

با بررسی ترجمه و ترجمه کردن و از طریق تکیه بر پژوهش نظام‌مند پرسش‌گری و جمع‌آوری داده‌های قابل استفاده و سنجش آن‌ها در حوزه ترجمه‌شناسی قادر هستیم به تشریح، تحلیل و اظهارنظر و یا نظریه‌پردازی در خصوص تمام آنچه به‌نوعی در فرآیند ترجمه دخالت دارد بپردازیم و ابعاد عملی و نظری ترجمه را هرچه بیشتر و گسترده‌تر نوآورانه واکاوی کنیم و فرآیند ترجمه را در جهت کمی و کیفی، تسریع و یا بهبود بخشیم (حقانی، ۱۳۸۶: ۱۴).

با وجود اهمیت فراوان پرداختن به نظریات ترجمه، صرف پرداختن به ترجمه کفایت نمی‌کند و می‌بایست با تضارب آرا و دیدگاه‌ها در نظریه ترجمه، مستمراً دانش و به تبع مهارت ترجمه پیشرفت کند. «دست یافتن به این مهم، مستلزم آشنایی با نظرها و نظریه‌هایی است که یا از سوی مترجمان در حوزه عمل و یا از سوی متخصصان در حوزه نظر، با خاستگاه‌ها و اهداف گوناگون عنوان شده است» (حقانی، ۱۳۸۶: ۱۴). براساس دیدگاهی که حقانی در کتاب خود «نظرها و نظریه‌های ترجمه»، مطرح می‌کند، کتاب دراسات فی نظریة الترجمة اثر محمد کیتسو، علاوه بر تمامی نکاتی که بدان اشاره خواهد شد، به‌طور ویژه از دو بعد اهمیت ویژه‌ای می‌یابد: نخست آنکه کتاب به مسئله مهم نظریه ترجمه پرداخته است؛ دوم اینکه نظریات ترجمه را از دیدگاه مترجم عربی - بوسنیایی مطرح کرده است زیرا همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، غالب کتاب‌های نظریه ترجمه بر محوریت زبان‌های اروپای غربی است و توجه چندانی به مسائل ترجمه زبان‌های دیگر ندارد؛ در مورد اهمیت کتاب و به‌عنوان معرفی موجز آن در پشت جلد کتاب چنین آمده است:

کتاب پیش رو نخستین کتاب مؤلف در بوسنی و هرزگوین است که به موضوع نظریه ترجمه می‌پردازد. نویسنده این کتاب در ترجمه از عربی به بوسنیایی تجارب فراوانی دارد... او در این کتاب به‌طور خلاصه به مفهوم، انواع و اشکال مختلف و نظریات قدیم و جدید ترجمه پرداخته. بر این اساس، کتاب حاضر... اثری مفید، در زمینه ترجمه و به‌ویژه فهم تفکر نظری ترجمه به شمار می‌رود. این کتاب دیدگاه نوینی را در ترجمه و نظریات ترجمه به نمایش می‌گذارد که همان دیدگاه منطقه بالکان باشد؛ منطقه‌ای که کمتر از دیدگاه متفکرانش در مورد چنین قضایایی آگاهی داریم... نکته شایان توجه در این اثر، تعداد فراوان منابع و مراجع است که از مرز پانصد منبع می‌گذرد و نکته پراهمیت دیگر درباره این منابع، زبان‌های مختلفی است که

در این منابع خودنمایی می‌کند؛ منابعی از زبان‌های مختلف، از جمله بوسنیایی، کروات، صربی و اسلوونیایی تا انگلیسی، فرانسوی، آلمانی، ایتالیایی، روسی چکی و عربی....

کتاب «دراسات فی نظریة الترجمة»، از مقدمه مترجم، مقدمه مؤلف، چهارفصل، پی‌نوشت‌ها، خاتمه و چکیده تشکیل شده است که محتوای این بخش‌ها را می‌توان این‌گونه خلاصه نمود:

- مقدمه مترجم شامل: بیان قدمت و اهمیت ترجمه، شرحی در مورد کتاب «دراسات فی نظریة الترجمة» و خلاصه مطالب آن، معرفی نویسنده، زندگی، تحصیل، کار، تألیفات، ترجمه‌ها، خلاصه آثار تألیفی او، سخنی در مورد ناشر و پی‌نوشت‌ها (صفحات ۳۱-۹).

- مقدمه نویسنده شامل: ترجمه و تاریخ آن، نگاه رده دومی به ترجمه علی‌رغم اهمیت آن در جوامع مختلف؛ کمبود منابع نظری ترجمه، ضرورت داشتن تجربه و نظریه در ترجمه، پژوهش‌ها و تجارب پیشین نویسنده در زمینه ترجمه و...

- الفصل الأول تعریفات الترجمة (فصل اول تعاریف ترجمه): تعریفات الترجمة (تعریف‌های ترجمه)، تعریف المترجم، المترجم بین الأصل و الترجمة (مترجم در جدال زبان مبدأ و ترجمه)، انواع الترجمة، منهجیة الترجمة (روش‌شناسی ترجمه)، الترجمة باعتبارها مهارة و علماً (ترجمه، یک علم و یک فن)، الترجمة عند دراسة اللغة الأجنبية (ترجمه در تدریس زبان خارجی)، الترجمة و التحلیل المقارن (ترجمه و پژوهش تطبیقی)، العلاقة بین علم الترجمة و العلوم الأخری (رابطه علم ترجمه با علوم دیگر)، الصلة بین اللغة و بین الترجمة (رابطه زبان و ترجمه)، الأبحاث الأدبیة و أبحاث فقه اللغة للترجمة (پژوهش‌های ادبی و زبان‌شناختی ترجمه)، فقه اللغة و الترجمة (زبان‌شناسی و ترجمه)، البلاغة و النصّ الأصلي (بلاغت و متن اصلی)، التباين بین الترجمة الأمینیة و الترجمة الحرة (تفاوت ترجمه امانت‌دار با ترجمه آزاد)، الحفاظ علی المعنی فی الترجمة (حفظ معنا در ترجمه) (صفحات ۹۰-۴۳).

- الفصل الثاني: نظرات الترجمة (فصل دوم: نظریات ترجمه): تأسیس نظریة الترجمة فی فقه اللغة و نقد الأدب و علم الإتصالات (پیدايش نظریه ترجمه در زبان‌شناسی، نقد ادبی و علوم ارتباطی)، عرض تاریخی (مرور تاریخی)، الأبحاث النظریة حتی القرن العشرين (پژوهش‌های نظری تا قرن بیستم)، من وجهة نظر العصر الحدیث (از دیدگاه عصر جدید)، النظریات المتعلقة بالثقافة (نظریات مرتبط با فرهنگ)،

بررسی و تحلیل کتاب دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء ... (سیداسماعیل قاسمی موسوی) ۳۴۹

المنطلقات الفلسفية للنظريات الثقافية (اصول فلسفی دیدگاه‌های فرهنگی)، النظريات الوظيفية (نظريات کارکردگرا)، الفرضيات المتباينة (فرضیه‌های مختلف)، المترجم و نظريات الترجمة (مترجم و نظريات ترجمه)، أنواع النصوص من حيث غايتها في عملية الإیتصال (انواع متون از نظر هدف درکنش ارتباطی)؛ (صفحات ۱۳۸-۹۱).

- **الفصل الثالث نظريات الترجمة و المشاكل عند التطبيق** (فصل سوم نظريات ترجمه و مشکلات آن در کاربرد): عن الصعاب في الترجمة (درباره مشکلات ترجمه)، التناول العلمي للترجمة و ملاحظة الصعاب (رویکرد علمی به ترجمه و ملاحظه مشکلات)، الصعاب الخاصة بالنظرة إلى العالم (مشکلات مرتبط با جهان‌بینی)، الصعاب ذات الطبيعة اللغوية (مشکلات مرتبط با ذات زبان)، الصعاب الخاصة بالأسلوب و السياق (مشکلات مرتبط با سبک و بافتار)، الصعاب المتعلقة بتباين سياق الثقافة و اللغة (مشکلات مرتبط با تفاوت بافتار فرهنگی و زبانی)، عن إمكانية الترجمة و استحالتها (ترجمه‌پذیری و ترجمه‌ناپذیری)، فرضيات الأمانة في الترجمة (فرضیه‌های امانت‌داری در ترجمه)، الأمانة و المعنى (امانت‌داری و معنا)، الأمانة و التشابه (امانت‌داری و تشابه)، الأمانة و الأزمنة المختلفة (امانت‌داری و اختلاف‌زمانی)؛ بعض فرضيات الترجمة الجيدة (چند فرضیه خوب ترجمه)، الشروط التي ينبغي أن يستوفيه المترجم (شروطی که مترجم باید داشته باشد)؛ (صفحات ۱۷۸-۱۳۹).

- **الفصل الرابع العالم العربي و الترجمة** (فصل چهارم جهان عرب و ترجمه): النظريات (نظریه‌ها) الترجمة و إيجاد مسميات للمفاهيم الجديدة (ترجمه و نامگذاری مفاهیم نوین)، التعريب في عملية التعليم (تعريب در روند آموزش)، منطلقات التعريب المتعسر (اصول تعريب مشکل)، الإختلافات في المصطلحات المتخصصة (اختلاف در اصطلاحات تخصصی)، اللغة العربية في التوسط بين الثقافات (زبان عربی و واسطه‌گری بين فرهنگ‌ها)، الترجمة في مجال العلم (ترجمه در زمینه دانش)، الترجمة و تطور علم اللغة (ترجمه و تحول زبان‌شناسی)، التأثيرات العربية على التقاليد الحديثة (تأثيرات زبان عربی بر آداب و رسوم جدید)، خصوصيات اللغة العربية و الصعاب في الترجمة (ویژگی‌های زبان عربی و مشکلات ترجمه)، الصعاب الخاصة بسمات الأبجدية (مشکلات مربوط به ویژگی‌های آوایی)، صعاب لها منطلق من فلسفة اللغة (مشکلات مرتبط با فلسفه زبان)، الترجمة من اللغة العربية و الآفاق (ترجمه از عربی و افق‌های آن)، نظريات الترجمة و ترجمة القرآن (نظريات ترجمه و ترجمه قرآن)، نظرية

- انواع النصوص و ترجمة القرآن (نظریه انواع متن و ترجمه قرآن)، الأمر نفسه فی ترجمات القرآن إلى لغة البشائقة و الكروات و الصرب (وجود مسائل تقریباً مشابه در ترجمه‌های قرآن به زبان بوسنیایی، کروات و صربستانی)؛ (صفحات ۲۴۰-۱۷۰).
- الهوامش (پی‌نوشت‌ها): در ترجمه این کتاب از پانویشت استفاده نشده و تمامی نکات لازم چه نکات مؤلف و چه نکات مترجم در پی‌نوشت‌ها آمده است (صفحات ۲۷۰-۲۴۵).
- الخاتمة: نکات کلیدی، نتیجه‌گیری و مختصری از مطالب مهم کتاب به صورت خاتمه در پایان کتاب ذکر شده (صفحات ۲۸۱-۲۷۱).
- الملخص (خلاصه): مهم‌ترین عنوان‌های کتاب با شرحی مختصر درباره آن (صفحات ۲۹۳-۲۸۱).
- منابع: (صفحات ۳۴۰-۲۹۵).
- المؤلف فی سطور (نویسنده در چند خط)، (صفحه ۳۴۱).
- المترجم فی سطور (مترجم در چند خط)، (صفحات ۳۴۳-۳۴۲).

۶. نقد کتاب دراسات فی نظریة الترجمة

۱.۶ نقد شکلی

کتاب (ترجمه عربی کتاب که در این نوشته نقد می‌شود) در قطع وزیری و در ابعاد ۲۳.۵*۱۶.۵، نوبت اول به سال ۲۰۱۴، با ۳۴۳ صفحه، در مرکز القومي للترجمة (مرکز ملی ترجمه) و در قاهره چاپ شده است. بر روی جلد علاوه بر نام نویسنده، کتاب و مترجم با خط بزرگ، تصویری از حروف لاتین بزرگ و کوچک، در اندازه‌ها و اشکال متفاوت به شکل حروف سربی چاپخانه‌ای چاپ شده که با توجه به عنوان کتاب یعنی ترجمه شاید بتوان این تصویر را استعاره‌ای از خود ترجمه دانست چه اینکه در حروف چینی با ترکیب حروف مختلف، نوشته در قالبی نو برای عرضه به مخاطبان جدید و به شکل گسترده‌تر، بازآفریده می‌شود و در ترجمه نیز با جایگزینی الفبا، واژگان و دستور زبان جدید یعنی زبان مقصد، متن در قالبی نو بازآفرینی می‌شود. پشت جلد کتاب به رنگ سیاه بدون طرح بوده و در این زمینه سیاه نکات مهمی در مورد کتاب و مؤلف آن آمده است.

۱.۱.۶ نکات مثبت

نکات مثبت شکلی کتاب را می‌توان در چند مورد خلاصه کرد:

- اندازه برگه و قلم مناسب
- چاپ باکیفیت و بدون ایراد
- استفاده از فونت مناسب
- طراحی مرتبط و زیبای جلد
- خطاهای چاپی بسیار کم.

۲.۱.۶ انتقادات

علی‌رغم نکات مثبت شکلی، انتقاداتی چند را نیز به این کتاب می‌توان وارد دانست:

- عدم ذکر معادل لاتین نام‌های افراد و اصطلاحات خاص؛ برای نمونه این مسئله در مورد نام جرمی ماندی (موندی که نام او در فارسی نیز به دو شکل ضبط شده) مشکل‌ساز می‌شود؛ در کتاب مورد بحث در غالب موارد نام او ج. موندای نگاشته شده اما در صفحه ۱۲۱ ج. موندای آمده است؛ علاوه بر این مثال می‌توان نمونه‌های زیادی از نام‌ها آورد که معادل لاتین آن‌ها ذکر نشده و به صورت ویژه برای دانشجویان و محققان ترجمه زبان عربی در ایران، می‌تواند ابهام‌آفرین باشد؛ برای نمونه در صفحه ۹۵ کتاب، نام نویسنده‌ای چنین ذکر شده: «و کانت هامة أيضا محاولة رفزن ايساک رروز تنسفيج فيکتر» که با وجود ذکر پی‌نوشت، نام لاتین شخص ذکر نشده؛ یا در صفحه ۲۰۳ نام چند پژوهشگر لاتین ذکر شده، اما معادل لاتین نام آن‌ها در متن یا پی‌نوشت نیامده است: «... التي كان يشتغل على أساسها علماء مشهورون للغاية مثل جيرار من کریمونا و مايکل سکوت و هرمان الألماني و جوندیسالینوس و هرمان الدلماسی و غیرهم».
- استفاده از پی‌نوشت در تمامی موارد حتی در ارجاعات درون‌متنی که این نکته در موارد بسیاری باعث جدا شدن خواننده از متن شده و رفته‌رفته باعث می‌شود تا توجه شایانی به پی‌نوشت‌ها نشود.
- عدم تمایز همزه قطع و وصل در متن عربی.
- عدم تمایز الف مقصوره مانند موسی عیسی و... از یاء منقوطة از یکدیگر.

۳۵۲ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال بیست‌ویکم، شماره دوم، اردیبهشت ۱۴۰۰

- عدم رعایت تورفتگی ابتدای پاراگراف‌ها در برخی موارد مانند ابتدای صفحات ۱۶۵، ۱۶۹، ۱۷۰ و ۱۷۶.
- داشتن تورفتگی ابتدای پاراگراف پس از عنوان‌ها و ابتدای فصل‌ها.
- آمدن برخی تیتراها در دو سطر بدون توجیه منطقی مانند صفحه ۲۴۱.
- کاربرد بسیار کم و غیرمنظم علائم نگارشی مانند تنوین و حرکات دیگر.
- اندازه یکسان تمامی تیتراها و عدم تمایز میان تیتراهای اصلی و فرعی.
- عدم استفاده از اعداد در تیتراها برای وضوح بیشتر مطالب و نشان دادن تیتراهای اصلی و فرعی
- ذکر عنوان‌الملخص برای بخش منابع که مشخصاً خطای چاپی است (بنگرید به کیتسو، ۲۰۱۴: ۲۹۵)

۲.۶ نقد محتوایی

در اشاره به عنوان‌های کتاب «دراسات فی نظریة الترجمة» که پیش‌ازین بیان شد، می‌توان نقطه‌های متعددی را برشمرد؛ اما درعین حال می‌توان انتقاداتی را نیز بر آن وارد دانست؛ چه اینکه دانش مطالعات ترجمه، دانشی نوظهور است که توجهات بسیار زیادی را به خود جلب کرده و در سالیان و دهه‌های اخیر پیشرفت‌های چشم‌گیری داشته؛ بر همین اساس در کتابی که می‌خواهد، اهم جنبه‌های فکری چنین دانشی را بیان نماید، نواقص گریزناپذیر به‌نظر می‌رسد؛ به‌بیان‌دیگر: کتاب مذکور، نکات مثبت و منفی را در خود دارد که برخی از مهم‌ترین آن‌ها در ذیل بیان شده است:

۱.۲.۶ نکات مثبت

نوشته کیتسو نکات مثبت و ارزشمندی‌های بسیاری دارد که اگر بخواهیم مهم‌ترین نکات مثبت محتوایی کتاب را به‌صورت خلاصه بیان کنیم، این‌گونه خواهد بود: داشتن دیدگاهی جدید و توجه به مسائل ترجمه از دیدگاه مترجم زبان‌های خارج از محدوده اروپای غربی، بیان قوی و مناسب مطالب، فراگیر بودن مباحث، پرداختن به غالب مباحث مهم مطالعات ترجمه، نظم منطقی مناسب مطالب، اطلاعات بسیار زیاد و گسترده نویسنده و انتقال آن به مخاطب، آشنایی نویسنده با زبان‌های مختلف و ارائه شاهد مثال از زبان‌های بسیار، فراوانی،

بررسی و تحلیل کتاب دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء ... (سیداسماعیل قاسمی موسوی) ۳۵۳

اعتبار و تنوع منابع، بررسی موشکافانه پژوهش‌های عربی در زمینه ترجمه؛ بیان مطالب مهم در باب تحول نظریه ترجمه در جهان اسلام، تحولات دوران طلایی ترجمه عربی با بیانی مناسب و اختصاص یک‌فصل به جهان عرب در کتابی با عنوان نظریات ترجمه حال‌آنکه در دیگر منابع، بیشتر به نظریات ترجمه در غرب توجه می‌شود.

در این مقام کوشش خواهد شد که مهم‌ترین این نکات مثبت همراه با شرح و مثال از کتاب موردبررسی قرار گیرد:

- ارائه دیدگاهی نو در میان کتاب‌های نظریات ترجمه به زبان عربی: همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، غالب کتاب‌های مطالعات ترجمه بر محور اروپای غربی می‌گردد؛ یعنی نظریات طرح‌شده در آن از نویسندگان و نظریه‌پردازان اروپای غربی به‌ویژه در زبان انگلیسی، فرانسوی و آلمانی است و حتی راهکارها، مشکلات و ویژگی‌هایی که در این کتب بیان می‌شود، غالباً در ترجمه از/به این زبان‌ها است؛ علاوه بر این، حتی کتاب‌هایی که به زبان‌های دیگر، مانند عربی و فارسی و... درباره نظریات ترجمه تألیف شده، همان محوریت اروپای غربی را در خود دارد؛ بدین گونه که غالب نویسندگان این کتاب‌ها خود مترجمان به/از این زبان‌ها هستند و گذشته از طرح نظریات همان نظریه‌پردازان غربی، در کنار اشاره‌ای ناچیز به نظریات ترجمه خارج از این محدوده، به مسائل مربوط به ترجمه از/به این زبان‌ها، می‌پردازند. کتاب «دراسات فی نظریة الترجمة»، نوشته محمد کیتسو به زبان بوسنیایی و ترجمه آن به زبان عربی از جمال‌الدین سید محمد، از جمله کتاب‌های نظریه ترجمه است که در آن محوریت زبان انگلیسی یا دیگر زبان‌های اروپای غربی، تا حدودی کمتر از دیگر کتب نظریات ترجمه است. گذشته از این، کتاب مذکور، مثال‌های فراوانی از ترجمه در خود دارد که یک‌سوی ترجمه زبان انگلیسی نیست و به مسائل و سختی‌های ترجمه بین دو زبان به‌جز انگلیسی پرداخته است و به مسائلی همچون ترجمه به زبان بوسنیایی، صرب و کروات؛ ترجمه قرآن کریم به این زبان‌ها و... توجه دارد (برای نمونه بنگرید: همان: ۲۴۴-۲۲۹)؛ حال‌آنکه در غالب کتاب‌های نظریه ترجمه، سخن از ترجمه‌های انجیل به میان می‌آید.

این کتاب را نویسنده‌ای اهل بوسنی و هرزگوین به رشته تحریر درآورده و کوشش کرده تا در آن، نظریات ترجمه و تاریخچه آن را از دیدگاه مترجم عربی بوسنیایی بیان کند و با توجه به اینکه ترجمه بین زبان‌های صرب، کروات و

بوسنیایی و زبان عربی، توجه چندانی را در پژوهش‌های ترجمه به خود جلب نکرده، ارزش دیدگاهی که در این نوشته مطرح شده است، مشخص می‌گردد و به مخاطبان اجازه می‌دهد تا با مسائل ترجمه در این زبان‌ها و دیدگاه آنان به زبان عربی، ترجمه از آن، ترجمه قرآن کریم به این زبان‌ها و ... آشنا گردند.

- **نظم منطقی مطالب کتاب:** با نگاهی به متن کتاب «دراسات فی نظریة الترجمة»، از جمله برجسته‌ترین نکاتی که توجه را به خود جلب می‌کند، سیر منطقی مطالب و بیان واضح و تا حدود زیادی دور از ابهام آن است که همین نکته، بهره بردن از آن را تسهیل کرده است. مطالب کتاب که در قسمت معرفی به تفصیل اشاره شد، ابتدا از تعریف ترجمه، مترجم و امانت‌داری، شروع شده به رابطه علوم دیگر با نظریات ترجمه می‌پردازد؛ سپس به انواع ترجمه، بررسی تاریخچه نظریات ترجمه و برخی از معروف‌ترین نظریات ترجمه می‌رسد؛ پس از آن نظریات ترجمه در مقام اجرا و کاربرد، بررسی و سختی‌های مختلف عمل ترجمه و شرایط مترجم، بیان می‌شود؛ پس از آن به مباحث ترجمه در جهان عرب، مسئله ترجمه و آموزش زبان، تعریب و اصطلاح‌سازی، ویژگی‌های زبان عربی، توانایی‌های آن در ایجاد رابطه‌های بین‌فرهنگی، سختی‌های ترجمه از/به این زبان و ترجمه قرآن کریم مطالب بخش پایانی کتاب به شمار می‌رود.

- **بیان بسیاری از مطالب و مباحث مهم نظریات ترجمه در طول تاریخ:** با وجود کمبودی که در مورد برخی مباحث نظری ترجمه به‌ویژه در دوره جدید؛ در این کتاب احساس می‌شود، اما تعدادی از مهم‌ترین مباحث نظری ترجمه، مسائل و مباحث مهمی به‌ویژه در دوره پیش از قرن بیستم بیان شده که می‌توان آن را از مهم‌ترین نقطه‌های قوت کتاب به شمار آورد. مترجم این کتاب نیز در مقدمه مفصلی که در ابتدای کتاب آورده، به نکات مهمی در باب اهمیت کتاب اشاره می‌کند: «مؤلف کتاب عملاً توانسته است بدون لطمه زدن به معنا اما با ایجاز، انواع مختلف ترجمه، رویکردها، اشکال و نظریات قدیم و جدید ترجمه را شرح دهد» (کیتسو، ۲۰۱۴: ۱۷). در جدول شماره یک، مضامین کتاب کیتسو، همراه با مضامین کتاب «الترجمة و نظریاتها، مدخل إلى علم الترجمة» تألیف إمبرو اورتادو البیر و کتاب «نظریة الترجمة الحديثة» نوشته محمد عنانی آمده است:

۳۵۵ بررسی و تحلیل کتاب دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء ... (سیداسماعیل قاسمی موسوی)

جدول ۱. مقایسه مطالب کتاب کیتسو با کتاب امبارو اورتادو الیبر و کتاب محمد عنانی

مطالب کتاب دراسات فی نظریة الترجمة (محمد کیتسو)	مطالب کتاب الترجمة و نظریاتها (امبارو اورتادو الیبر)	مطالب کتاب نظریة الترجمة الحديثة (محمد عنانی)
تعریف‌های مختلف از ترجمه	تعریف‌های ترجمه	تعریف‌های مختلف از ترجمه
انواع ترجمه	انواع ترجمه	انواع ترجمه
روش در ترجمه	روش و استراتژی در ترجمه و تحلیل آن	_____
رابطه ترجمه، دانش و مطالعات ترجمه با دیگر علوم	رابطه ترجمه، دانش و مطالعات ترجمه با دیگر علوم	رابطه ترجمه، دانش و مطالعات ترجمه با دیگر علوم
بلاغت و متن ترجمه؛ دیدگاه‌های بلاغت عربی... و کاربرد آن در ترجمه	_____	_____
امانت‌داری در ترجمه، نظریات مرتبط با امانت در ترجمه	امانت‌داری در ترجمه، نظریات مرتبط با امانت در ترجمه	امانت‌داری در ترجمه، نظریات مرتبط با امانت در ترجمه
ترجمه و جامعه‌شناسی	ترجمه و جامعه‌شناسی	ترجمه و جامعه‌شناسی
پیدایش مطالعات ترجمه، نظرات هولمز و...	پیدایش مطالعات ترجمه، مسئله نام-گذاری، نظرات هولمز و...	پیدایش مطالعات ترجمه، نظرات هولمز و...
بررسی تاریخی نظریات ترجمه: از ابتدا تا قرن بیستم و قرن بیستم شامل: مباحث نقد ادبی جدید، فرهنگ، فلسفه، زبان‌شناسی متن نظریه هدف در ترجمه.	بررسی تاریخی ترجمه: دوران قدیم، قرون وسطی تا قرن بیستم، نیمه اول و دوم قرن بیستم.	بیان مختصر نظریه‌های ترجمه در طول تاریخ، معرفی مختصری از نظریه‌های ترجمه در دوره معاصر.
مشکلات نظریه‌های ترجمه در عمل، خطاهای ترجمه‌ای: خطاهای مرتبط با زبان، سبک و بافت و فرهنگ	مشکلات نظریه‌های ترجمه در عمل، خطاهای ترجمه‌ای: خطاهای مرتبط با زبان، سبک و بافت و فرهنگ	بررسی، نقد و کاربرد برخی از نظریه‌ها؛ ترجمه شعر و سختی‌های آن، فرهنگ و ترجمه
شروط و مهارت‌های ترجمه	صلاحیت ترجمه و اکتساب مهارت‌های ترجمه	مهارت‌های مترجم در ترجمه انواع مختلف متون
ترجمه پذیری و ترجمه ناپذیری برخی نظریات برگزیده در ترجمه	ترجمه پذیری و ترجمه ناپذیری	ترجمه پذیری و ترجمه ناپذیری
ترجمه در جهان عرب، تعریف و اصطلاح‌سازی	_____	_____
تعديل در ترجمه	تعديل در ترجمه و نظریه کتفورد	تعديل در ترجمه، کتفورد، وینه و داربلنه
ترجمه انواع متون؛ مانند متون ادبی و علمی	ترجمه‌های علمی	ترجمه انواع متون و مسائل مرتبط با آن
ویژگی‌های زبان عربی و ترجمه	_____	ترجمه از انگلیسی به عربی و تجارب عنانی در این زمینه
سختی‌های ترجمه شامل: سختی‌های مربوط به حروف الفبا، مربوط به فلسفه زبان، مربوط به زبان عربی و...	سختی‌های ترجمه و انواع آن	سختی‌های ترجمه و انواع آن
نقد و ارزیابی کیفیت ترجمه	نقد و ارزیابی کیفیت ترجمه	نقد و ارزیابی کیفیت ترجمه
نظریات ترجمه و ترجمه قرآن کریم و وجود برخی مسائل مشابه در ترجمه	_____	_____

		قرآن کریم به زبان‌های کروات و صرب
تحلیل گفتمان و ترجمه	ترجمه و آموزش زبان، آموزش ترجمه، روان‌شناسی و ترجمه، پساساختارگرایی، ترجمه و ایدئولوژی، ترجمه و فمینیسم، تحلیل گفتمان و ترجمه	_____
بررسی و نقد مثال‌های متعدد، بر اساس نظریه‌های طرح‌شده، همراه با بیان تجربه‌های مؤلف کتاب.	_____	_____

بر اساس جدول شماره یک، از مقایسه مطالبی که در این کتاب‌ها ذکر شده، می‌توان چنین استنباط کرد: کیتسو در کتاب خود مطالبی را ذکر کرده که در دو کتاب دیگر وجود ندارد، شامل: نظریات ترجمه و قرآن کریم و ترجمه قرآن به زبان‌های صرب و کروات، ترجمه در جهان عرب، تعریب و اصطلاح‌سازی در مطالعات ترجمه زبان عربی، علوم بلاغت عربی و نظریه ترجمه؛ طبیعتاً عنانی و کیتسو به مسائل خاص زبان عربی در ترجمه اشاره کرده‌اند که البیر بدان اشاره نکرده و نیز عنانی کوشش کرده تا در کنار طرح مباحث نظری این نظریات را در عمل برای ترجمه و ارزیابی کیفیت ترجمه به کار گیرد؛ ازسوی دیگر مباحثی نیز تنها در کتاب البیر مطرح شده و در نوشته کیتسو و عنانی وجود ندارد: ترجمه و آموزش زبان، آموزش ترجمه، روان‌شناسی و ترجمه، پساساختارگرایی، ترجمه و ایدئولوژی و فمینیسم.

- **بهره‌گیری از منابع فراوان (بیش از ۵۰۰ عنوان منبع):** از جمله نکات شایان توجه این اثر تعداد فراوان منابع مورداستفاده آن است که در کنار مطالب متنوع و استشهاد به زبان‌های مختلف که بدان اشاره خواهد شد، نشانگر دانش فراوان و گسترده کیتسو در زمینه ترجمه و زبان‌شناسی است. با نگاهی به فهرست منابع کتاب می‌توان گفت که کیتسو در بخش منابع، بسیاری از منابع مهم و سرشناس مطالعات ترجمه استفاده کرده و در متن کتاب نیز ۳۴۸ پی‌نوشت ذکر شده که غالب آن ارجاع به منابع مهم و دست‌اول است.

- **بیان شیوا و روان مطالب:** از جمله نکات مهمی که مترجم نیز، در مقدمه خود بر آن تأکید کرده، بیان شیوای کتاب است؛ باوجود نظری و سنگین بودن مباحث و نیز تکرار گاه‌ب‌ب‌بی کم و کاست برخی مطالب بدون اینکه مقصود از تکرار مشخص باشد؛ البته این مسئله باعث نشده که متن خسته‌کننده باشد و یا مطالب دیرفهم و ملال‌انگیز باشد:

بررسی و تحلیل کتاب دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء ... (سیداسماعیل قاسمی موسوی) ۳۵۷

سبک و سیاق روان و سلیس مؤلف و سادگی ساختار کتاب در بیان مطالب بدون استفاده از واژگان سنگین و بیگانه، اظهار فضل و... برای تظاهر به سطح بالای کتاب؛ که همین نکته، فهم موضوعات آن را راحت کرده و بر همین اساس، می‌توان آن را درعین حال کتابی هم مناسب دانشجویان و هم مناسب استادان قلمداد کرد (کیتسو، ۲۰۱۴: ۱۸، مقدمه مترجم درباره کتاب).

- اشاره به بسیاری از مطالب پراهمیت: نگارنده در این کتاب مطالب مهم و جالب توجهی را آورده است و شاید نتوان آن را در غالب کتاب‌های نظریه ترجمه موجود، به ویژه با این شکل و سیاق یافت. مطالبی از این دست در کتاب فراوان است که در این مقام به برخی از مهم‌ترین این مطالب اشاره خواهد شد:

- نکات حائز اهمیت در مورد ترجمه عربی-بوسنیایی: زبان بوسنیایی: نگارنده در چند جای این اثر به کمبودهای مطالعات ترجمه در بوسنی و هرزگوین اشاره می‌کند:

با توجه به اینکه در بوسنی و هرزگوین پژوهش‌هایی در مورد ترجمه، در سطحی که بتواند مستقیماً جریان‌های دنیای توسعه‌یافته و قدرت‌های اقتصادی را رصد کند؛ از طریق مفاهیم این کتاب قصد داریم اطلاعاتی عمومی در مورد کیفیت و رویکردهای دانش ترجمه را بیان کنیم (کیتسو، ۲۰۱۴: ۴۱).

با وجود چنین کمبودی که نگارنده در پی جبران قسمتی از آن است؛ به نکات حائز اهمیتی در مورد ترجمه در منطقه مورد نظر اشاره می‌کند؛ از جمله ارتباط مستحکم فرهنگ اسلاوها با عمل ترجمه و اهمیت ترجمه در این منطقه:

...به‌طور عمومی سرآغاز فرهنگ اسلاوی را می‌توان مستقیماً با ترجمه مرتبط دانست و در دوره‌های بعدی نیز ترجمه نقش بسیار مهمی در تشکیل ادبیات اسلاوی جنوبی داشت. در دوران جدید نیز ترجمه متون علمی و فنی اصلی باعث رشد جریان‌های قدرتمندی در دانش و فناوری شد... با توجه به کمبود منابع تخصصی ترجمه، در بوسنی و هرزگوین، سخن از مشکلاتی که ممکن است پژوهشگران زبان و نظریه پردازان ادبیات و ترجمه با آن مواجه شوند، امر موجه و معقولی به نظر می‌رسد و... غالباً نویسندگان بلگراد در مسائل ترجمه... پژوهش کرده‌اند... اما تا آنجا که ما اطلاع داریم، در بوسنی و هرزگوین پژوهشگران بومی در این زمینه اثری نگاشته‌اند... (کیتسو، ۲۰۱۴: ۱۰۹).

وی همچنین در مورد آثار ترجمه‌ای در بوسنی، بر آن است که غالباً ترجمه متون فقهی و شرعی قدیمی بازار ترجمه را به خود اختصاص داده و ترجمه‌های ادبی و... به‌ویژه در دوران معاصر نقش پررنگی را در بازار ترجمه، در این کشور ندارد (کیتسو، ۲۰۱۴: ۲۲۷).

- **تعریف مترجم:** از دیگر مطالب شایان توجه در این اثر توجه نویسنده به تعریف شخص مترجم است که گاه، در کتاب‌های نظریه ترجمه، توجه چندانی بدان نمی‌شود. از نظر کیتسو مترجم شخصی است که در هنگام عدم توانایی ارتباط بین طرفین یک پیام، به علت عدم آگاهی مخاطب از زبان پیام، این مشکل را مرتفع می‌سازد و بر این اساس مترجم را به‌گونه‌ای مؤلف دوم می‌داند:

هنگامی که یکی از مشارکت‌کنندگان در جریان تبادل با زبان آشنا نباشد، مترجمی که زبان فرستنده و گیرنده را می‌داند، در برقراری این ارتباط کمک می‌کند... بنابراین باید دانست که مترجم به یک معنای مشخص، خود مؤلف است، چون کارش شکل دادن به مفاهیمی مشخص برای مخاطب است؛ (کیتسو، ۲۰۱۴: ۴۹).

پس از این تعریف اولیه که در آن مترجم نوعی مؤلف فرض شد، مترجم با مؤلف اصلی مقایسه شده و محدودیت‌های مترجم در برابر آزادی‌ها و اختیارات مؤلف قرار می‌گیرد (بنگرید: همان: ۵۰-۴۹).

- **بررسی دقیق و موشکافانه مبحث امانت‌داری در ترجمه:** بحث امانت‌داری و یا وفاداری در ترجمه، از جمله مباحث بسیار کلیدی و درعین حال جنجالی در نظریات و مطالعات ترجمه است و در تاریخ ترجمه می‌توان سخنان بسیاری را در مورد امانت‌داری و وفاداری ترجمه و یا ترجمه امانت‌دار یا وفادار دید. در این میان اختلافات بسیار، میان نظریه‌پردازان هم جلب توجه می‌کند؛ برای نمونه در تاریخ ترجمه غرب کلیسا ترجمه وفادار را ترجمه‌ای لفظی می‌دانست و دور شدن از متن مبدأ که غالباً متن مقدس بود، به منزله انحراف از هنجار به شمار می‌رفت، از سوی دیگر جروم، سیسرون و دیگران تعریفی بازتر از امانت‌داری به شمار می‌آوردند و گرچه ترجمه را به دو نوع امین و غیر امین به شمار می‌آوردند اما به‌نوعی تلاش داشتند که برخی ترجمه‌های آزاد هم به اردوگاه وفاداری آورده شوند (بیکر و سالدینا، ۱۳۹۶: ۱۸۷-۱۸۶).

بررسی و تحلیل کتاب دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء ... (سیداسماعیل قاسمی موسوی) ۳۵۹

از سوی دیگر برخی در اصل، مفهوم امانت‌داری را در تعاریف ترجمه زائد پنداشته و این واژه را قاتل خلاقیت مترجمان به شمار آورده‌اند؛ و بر همین اساس، خواهان تعریفی نو از مفهوم امانت‌داری در ترجمه هستند:

...به گمان این قلم، بیشترین زمینه را، در درک غلط از ترجمه و در نتیجه تولید ترجمه-های سست، همین واژه «وفاداری» موجب می‌شود. چون فراخور هنر، چشم‌اندازی باز نمی‌کند که مترجم با حسی از آزادگی بتواند «اسماء حسنا» کلام را در پیش متن خود دریابد... (حدادی، ۱۳۹۵: ۲۷).

با این اوصاف و با توجه به همین اهمیت مسئله امانت در ترجمه، کیتسو در نوشته خود به تفصیل از امانت در ترجمه سخن می‌گوید. از نظر او مسئله امانت در ترجمه از مهم‌ترین مسائلی است که باید در نظریات ترجمه، مد نظر قرار گیرد؛

رابطه ترجمه و متن اصلی، به مثابه رابطه هنر و واقعیت نیست؛ ترجمه تنها تقلید و قالب‌بندی متن اصلی به شمار نمی‌رود، بلکه بازسازی متن با موادی دیگر است و این بازسازی با مواد دیگر، آن واحد حقیقی را با آن شکل و مضمون متن اصلی، دیگر محقق نمی‌کند؛ بلکه تنها به خواننده برداشتی ظاهری را از آن واحد مورد نظر می‌دهد. در ترجمه، حفظ شکل اصلی امکان‌پذیر نیست؛ بلکه تلاش می‌شود تا به شکل تقریبی، همان تاثیر و ارزش متن اصلی، در ذهن مخاطب ایجاد شود؛ لذا یکی از مهم‌ترین وظایف نظریه ترجمه، تعریف ترجمه با مدنظر قرار دادن مشکل امانت‌داری و بازسازی متن اصلی است (کیتسو، ۲۰۱۴: ۱۵۶؛ و بنگرید به صفحات ۹۰-۷۹ و ۱۶۹-۱۵۵).

ارائه مباحث مهم، اما مهجوری مانند رابطه بلاغت با ترجمه و امانت‌داری مترجم (صفحات ۷۹-۸۶).

تفاوت نظریه‌های ترجمه شرق و غرب (صفحات ۹۳-۹۲).

معرفی چند نظریه و فرضیه خوب از دید نگارنده به‌عنوان مترجم و پژوهشگر ترجمه (صفحات ۱۷۷-۱۶۹).

معرفی و نقد منابع معتبر در مورد مباحث اصلی (برای مثال بنگرید صفحات ۱۶۳-۱۶۱).

اشاره به نکاتی مهم در مورد زبان عربی، روند اصطلاح‌سازی، تعریب، وضعیت زبان عربی فصیح، ترجمه‌های قرآن، وضعیت ترجمه عربی در زبان بوسنیایی، ترجمه قرآن در این زبان، در فصل چهارم.

نکات فوق تعدادی از مباحث مهم و ارزشمند کتاب به شمار می‌رود و با توجه به آنچه پیش‌تر در مورد اهمیت کتاب، نویسنده و رویکرد او گفته شد، می‌توان مباحث مهم دیگری را نیز در این کتاب یافت که بیان آن در این مقاله نمی‌گنجد.

۲.۲.۶ انتقادات

علی‌رغم نقطه‌های قوت و مباحث ارزشمندی که در مورد کتاب اشاره شد، طبیعتاً این کتاب کمبودهایی نیز دارد؛ گرچه کمبودهای اساسی به شمار نمی‌رود؛ بر همین اساس، مهم‌ترین انتقادات وارده به مضامین این نوشته را می‌توان بدین گونه خلاصه کرد:

- **کمرنگ بودن حضور خود نگارنده در مباحث نظری:** کیتسو در این نوشته غالباً به نقل سخنان و نظریات دیگران بسنده کرده و کمتر به نقد این نظریات و دیدگاه‌ها پرداخته و اگرچه در مواردی به نقد نظریات دیگران نیز پرداخته اما این نقد، روش غالب نوشته به شمار نمی‌رود؛ برای نمونه در شرح نظرات کاترینا رایس (صفحات ۱۲۹-۱۲۶) یا شرح تقسیم‌بندی معروف یاکوبسن از انواع ترجمه (صفحه ۶۰) به جرح و نقد این نظرات نشسته است.
- **تکرار برخی مباحث و مطالب:** از جمله انتقادات دیگری که به این کتاب می‌توان وارد دانست، تکرار گاه بیش‌ازاندازه برخی مطالب است، برای مثال: تکرار مبحث پیدایش ترجمه، قدمت آن و تقدم ترجمه شفاهی بر کتبی (بنگرید صفحات ۳۴ و ۴۳ و ۵۱ و ۵۳ و ۹۸)؛ تکرار مبحث کم‌اهمیت جلوه دادن ترجمه و قرار دادن آن در رتبه دوم اهمیت و اعتبار (بنگرید: ۳۵ و ۴۴ و ۱۱۵ و ۱۱۶ و ۱۱۷)؛ تکرار مقایسه مفصل مترجم و مؤلف یعنی اختیارات و آزادی‌های نویسندگان در برابر محدودیت‌های مترجمان (بنگرید به صفحات ۱۷۳-۱۷۱ و ۵۰-۴۸).
- **عدم اشاره به برخی مباحث مهم در نظریات ترجمه:** نگارنده تنها در دو جا از ترجمه ماشینی نام می‌برد: یک‌بار در تقسیم‌بندی انواع ترجمه که در آن تقسیم‌بندی نیز عدم دقت و توجه به این نوع ترجمه مشهود است چراکه اصلاً مطرح نمی‌شود آیا امروز دیگر می‌توان به‌یقین گفت که ترجمه ماشینی تنها یک نوع کتبی دارد؟

بررسی و تحلیل کتاب درسات فی نظریة الترجمة فی ضوء ... (سیداسماعیل قاسمی موسوی) ۳۶۱

(بنگرید به صفحه ۵۴)؛ همچنین در چند سطر کوتاه یکبار به دیگر به ترجمه ماشینی آن‌هم تنها در مسئله نرم‌افزارهای فرهنگ لغت اشاره می‌کند (بنگرید به صفحه ۶۷). در این نوشته همچنین مباحث مهمی مانند روان‌شناسی و ترجمه، ارزیابی کیفیت ترجمه و مدل بسیار مهم جولیان هاوس (برای اطلاعات بیشتر در مورد روش ارزیابی کیفیت جولیان هاوس بنگرید به خانجان (۱۳۹۴): الگوی ارزیابی کیفیت ترجمه جولیان هاوس از گذشته تا به امروز)، نظریات و مسائل مرتبط با آموزش ترجمه، تحلیل گفتمان در نظریات ترجمه و باسل حاتم و رقیه حسن؛ اشاره‌ای نشده است.

- **عدم توجه به نظریه ترجمه در فصل چهارم:** فصل چهارم کتاب علی‌رغم مباحث ارزشمند و نکات آموزنده‌ای که برای پژوهشگران در بردارد غالباً از نظریه، یعنی عنوان کتاب و حتی تاریخچه ترجمه دور شده و به مباحثی دور از موضوع کتاب می‌پردازد. مباحثی همچون تاریخچه زبان عربی، واسطه‌گری فرهنگی عرب، تحولات زبان عربی، وضعیت زبان عربی فصیح، مقابله با مسئله زبان انگلیسی در آموزش و...

عدم تقسیم مباحث به شکل درس به درس و نداشتن رویکرد آموزشی.

- **نداشتن تمرین:** از ویژگی‌های بارز و مهم کتاب‌های آموزشی، داشتن تمرین است؛ اگر بخواهیم کتاب را به‌عنوان یک منبع آموزشی برای دروس دانشگاهی رشته مترجمی زبان عربی در نظر بگیریم، از دیگر مسائلی که می‌توان از کتاب خرده گرفت؛ نداشتن تمرین است.

- **نداشتن موضوعات و منابع پیشنهادی در پایان هر بخش:** یکی دیگر از ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی، تلاش برای ایجاد فضای مشارکتی و خلاقانه است که از مهم‌ترین راهکارهای خلق چنین فضایی، می‌توان به داشتن تمرین به در کتاب‌های سرفصل آموزشی دانست^۲ و با توجه به اهمیت مشارکت آموزندگان، در روند تدریس، نداشتن تمرین و موضوعات منابع را می‌توان از نکاتی دانست که کتاب کیتسو را از روش آموزشی دور کرده است؛ البته شایان ذکر است که هدف کیتسو از ابتدا چنین کتابی نبوده اما اگر بخواهیم کتاب او را به عنوان منبع ثر سرفصل آموزشی در درس‌های مرتبط با نظریات ترجمه، بررسی کنیم، چنین نقدی بر آن وارد خواهد بود.

پیرنجم‌الدینی و همکاران در مقاله‌ای به نقد روش‌های آموزشی ترجمه در دانشگاه‌ها پرداخته‌اند و در این میان به صورت ویژه، بر نبود فضای مشارکتی و خلاقانه که منجر به تقویت توانایی‌ها و مهارت‌های دانشجویان شود تأکید کرده‌اند و به نقل از دیوئی (Dewey) محیط آموزشی را محیطی تعریف می‌کنند که در آن حضور فعال آموزندگان تشویق و تقویت شود

۷. نتیجه‌گیری

بر اساس آنچه گفته شد به کتاب «دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربية» (پژوهش‌هایی در نظریه ترجمه با تکیه بر تجارب مؤلف در زبان عربی) اثر محمد کیتسو، درکنار ویژگی‌های ارزشمند، انتقاداتی نیز وارد است. مهم‌ترین نقطه‌های قوت کتاب عبارت‌اند از:

بسیاری از منابع نظریات ترجمه که بر محور زبان‌های اروپای غربی به‌ویژه انگلیسی، فرانسوی و آلمانی نگاشته شده و یا ترجمه منابعی از همین زبان‌ها است، اما در کتاب «دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربية»، برخلاف بسیاری از منابع دیگر، محوریت این زبان‌ها و در مجموع اروپامحوری، در طرح مباحث و نظریات بیان شده، کم‌رنگ‌تر است. در فصل چهارم کتاب دیدگاهی نو به نظریه ترجمه طرح شده و از مشکل دیگر غالب منابع مشابه یعنی طرح همان مباحث کتابهای نظریات ترجمه انگلیسی، فرانسوی و آلمانی نیز تا حدودی دور شده است همچنین توجه مسائل ترجمه از زبان صرب و کروات به عربی و بالعکس و ترجمه قرآن کریم به این زبان‌ها از دیگر ابعاد ارزشمند نوشته کیتسو است. علاوه بر این می‌توان به نظم منطقی مطالب؛ اشاره به مسائل مهم ترجمه از دیدگاه مترجم زبان عربی، بهره‌گیری منابع فراوان و طرح غالب مطالب و مباحث پراهمیت در نظریات ترجمه، به عنوان دیگر نقاط قوت این منبع اشاره کرد.

از سوی دیگر مهم‌ترین انتقادات وارده به کتاب را می‌توان بدین شرح دانست:

در مواردی به‌ویژه در فصل اول کتاب نقش نویسنده کم‌رنگ بوده و بیشتر به نقل نظریات دیگران، بدون نقد و یا ذکر مثال اکتفا شده است. در چند مورد، مطالبی عیناً و یا با کمترین تغییر تکرار شده و مقصود از این تکرار نیز مشخص نیست. علاوه بر این عدم اشاره به مباحثی مهم در مطالعات و نظریات ترجمه، در مقایسه با کتاب‌های دیگر در نظریات ترجمه به زبان عربی به‌ویژه کتاب الترجمة و نظریاتها و نظریة الترجمة الحدیثة که با نوشته

بررسی و تحلیل کتاب دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء ... (سیداسماعیل قاسمی موسوی) ۳۶۳

کیتسو مقایسه شد، از دیگر انتقادات وارد بر کتاب است که از این نقص‌ها می‌توان به مواردی از این قبیل اشاره کرد: عدم اشاره به نظریه‌های مرتبط با آموزش ترجمه، ترجمه ماشینی، الگوی ارزیابی کیفیت ترجمه‌هاوس، نظریه تحلیل گفتمان باسل حاتم و رقیه حسن؛ همچنین در زمینه بررسی کتاب و مطابقت آن با سرفصل‌های آموزشی نداشتن رویکرد آموزشی با عدم تقسیم کتاب به درس‌های مختلف، نداشتن تمرین و موضوعات و منابع پیشنهادی از مباحثی است که باید بدان اشاره کرد، هرچند این نقصه در ذات کتاب نبوده و نگارنده آن شاید چنین هدفی را از نگارش کتاب نداشته است.

با وجود آنچه گفته شد، کتاب «دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربية» با توجه به اهداف درس نظریات ترجمه در دوره کارشناسی ارشد مترجمی، عربی می‌تواند به‌عنوان منبع کمکی به کار گرفته شود تا علاوه بر طرح غالب نظریات اصلی ترجمه مباحث از زاویه دید یک مترجم باتجربه عربی بیان و شرح داده شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. Sarajevo، پایتخت کشور بوسنی و هرزگوین.
۲. برای اطلاعات بیشتر در این مورد بنگرید به پرورش و همکاران ۱۳۹۵ که در مقاله‌ای، به نقد و بررسی منابع درسی دانشگاهی پرداخته‌اند.

کتاب‌نامه

- أورتادو ألبیر، إمبارو (۲۰۰۷) الترجمة و نظریاتها مدخل إلى علم الترجمة، ترجمه علی إیراهیم المنوفی، القاهرة: المركز القومي للترجمة.
- بیکر، مونا و گابریلا سالدینا (۱۳۹۶) دایره‌المعارف مطالعات ترجمه، ترجمه حمید کاشانیان، تهران: فرهنگ نشر نو.
- پرورش، شهرزاد، حسین پیرنجم‌الدینی و اکبر حسابی (۱۳۹۵) لزوم بهسازی روش‌های تدریس دروس ترجمه عملی: طرحی برای تدریس ترجمه ادبی، دوفصلنامه پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، دوره ۲۰، شماره ۳۹؛ صص ۲۵-۱.
- حدادی، محمود، (۱۳۹۵) از وفاداری به امانت‌داری، فصلنامه مترجم، سال بیست و پنجم، شماره شصت، صص ۳۰-۲۳.
- حقانی، نادر (۱۳۸۶) نظرها و نظریه‌های ترجمه، تهران: امیرکبیر.

۳۶۴ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال بیست‌ویکم، شماره دوم، اردیبهشت ۱۴۰۰

خانجان، علیرضا (۱۳۹۴) الگوی ارزیابی کیفیت ترجمه جولیان هاوس از گذشته تا به امروز، فصلنامه مترجم، سال بیست و چهارم، شماره پنجاه و هفتم، صص ۸۱-۱۰۴.

صلحجو، علی (۱۳۹۴) از گوشه و کنار ترجمه، تهران: نشر مرکز.

عنانی، محمد (۲۰۰۳) نظریه ترجمه‌الحدیثه مدخل‌ی مبحث‌دراسات‌الترجمة، القاهرة: الشركة‌المصرية‌العالمية‌للنشر-لونجمان.

کیتسو، محمد (۲۰۱۴) دراسات‌فی‌نظریه‌الترجمة‌فی‌ضوء‌الخبرات‌باللغة‌العربية، ترجمة و تقدیم جمال‌الدین‌سید‌محمد، القاهرة: المركز‌القومی‌للتجمة.